

Jan ŠMÍD, Kolektivizace zemědělství – Sušicko a Horažďovicko (1949-1959), Diplomová práce, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice 2007, 121 s., včetně 8 textových a obrazových příloh - v počtu 16 stran.

Posudek vedoucího diplomové práce

Diplomant Jan Šmíd v předložené diplomové práci **Kolektivizace zemědělství – Sušicko a Horažďovicko (1949-1959)** zužitkoval svůj dlouhodobý zájem o československé, resp. střeoevropské moderní dějiny. Zaměřil se na svůj rodný kraj a přináší tak ne jeden ze svých zajímavých poznatků a výsledků dlouhodobého historického výzkumu. Od diplomanta je velice sympatické, že se zaměřil na pečlivý a dlouhodobý sběr informací, které sbíral od pamětníků z dob nástupu totality a komunismu v Československu, tedy od roku 1945 v podobě orálních dějin. Úspěšně také vytěžil celou obsáhlou řadu materiálů, zejména ze Státního okresního archivu v Klatovech, především zdejší fondy ONV Horažďovice a ONV Sušice, včetně maximálního využití též zde uložených trestních spisů Okresního soudu Sušice a Okresního soudu Horažďovice. Důležité je, že nevynechal ani některé další dobové materiály, které jsou uloženy v Muzeu Šumavy v Sušici.

Diplomant celou svou DP výstižně přibližuje v části **Úvod** (s. 1-4) následujícím způsobem, tedy prostřednictvím její definice (relativně nejnovější), tak, jak ji definuje Ottova encyklopedie A–Ž, Praha 2004: „*Kolektivizace – združstevňování zemědělství v ČSR; zahájena po únorovém převratu r. 1948 podle zákona o jednotných zemědělských družstvech. Navazovala na znárodnění průmyslu. Probíhala pod nátlakem (vyvlastňování, vystěhování do pohraničí, likvidace velkých a středních sedláků apod.). Ukončena koncem 50. let 20. stol.*“ K tomu ovšem velice správně ještě dále uvádí a pregnantně upřesňuje: „*I takto stručně lze v encyklopedii vyložit pojem „kolektivizace“. Toto lakonické vyjádření je však plně dostačující. Základní podmínkou zestručnění textu je jeho okleštění jen na ty nejpodstatnější informace, které nám vykrystalizují vynecháním těch okrajových, méně důležitých. Nyní zpět k uvedenému encyklopedickému heslu. Odhlédneme-li od stručného vyjádření podstaty daného jevu a též jeho chronologického vymezení, což jsou nezbytné a závazné prvky záznamu v jakémkoliv encyklopedickém díle, zbývá nám zde již pár „podstatných“ informací.*“ Svě stanovisko k této nesmírně složité problematice však ještě dále precizně zpřesňuje, jak o tom vypovídají následující řádky z Úvodu jeho DP: „*Dle mého soudu jde o skutečnosti, k charakterizování daného procesu, snad i nejdůležitější. I přesto, že proces kolektivizace po sobě zanechal nedožité obzory škod materiálních, které je nutno také mít na zřeteli, je dle mého soudu důležitější a závažnější druhá dimenze této katastrofy. Lidské životy a ztráty jsou přece jen, na rozdíl od těch ekonomických, jen stěží vyčíslitelné a nahraditelné. A hlavně také těžko ospravedlnitelné a obtížně zapomenutelné. Na rozdíl od hmotných škod, které zasáhly „jen“ bezejmennou masu v podobě našeho národa, pohnuté lidské tragédie a osudy tohoto období krutě zasáhly do životů konkrétních lidí a rodin. A stále, jako neviditelná nit, se tato „vzpomínka kolektivizace“ táhne a spojuje jednotlivé generace, až do dnešních dnů.*“

Následuje první kapitola: **Tři svědectví** (s. 5-14), která je dále rozčleněna do tří podkapitol: 1.1. „Kolektivizační řádky neznámého hospodáře“; 1.2. „Hon na Tišlerovi“; 1.3. Škudce Pažout před soudem. Autor zde názorně dokládá, že v případě socialistické kolektivizace české, respektive československé vesnice a venkova vůbec se rozhodně jednalo o zcela vědomé terorizování a očerňování určité vrstvy obyvatel. Je připomenut marný boj selského stavu a ukazuje na přímou snahu komunistů o vyhlazení tohoto pilíře českého venkova, který byl současně jedním ze základních stavebních kamenů středních vrstev české společnosti vůbec. Diplomant ve svém textu dále připomíná, že je nutno mít na paměti a

nezapomínat na to, že „každý čin má své původce, uskutečňovatele a naplňovatele. Žádný čin se neuskuteční či nenaplní sám od sebe, vždy je tu jeho strůjce a hybatel.“ (s. 8).

Druhá kapitola **Kolektivizace = združstevňování?** (s. 15-22) se dále člení: 2.1. Družstevnictví; 2.2. Zemědělské družstevnictví; 2.3. Jednotné zemědělské družstvo – zostuzení družstevnictví? – 2.3.1. Jednotné zemědělské družstvo a družstevní principy; 2.3.2. Základní družstevní principy. Autor na s. 15 doslova napsal: „*Socializace vesnice neboli kolektivizace – slova, která by v nás nevyvolávala negativní konotace, nebýt oněch bolestných zkušeností s nimi spojených. Slova naplněná trpkostí a stále obtížně vyslovitelná pro potomky bezprostředně postižených. Slova skrývající v sobě nezměrné škody, ty které jsou vidět již na první pohled nebo je lze převést na měnové jednotky a především pak ty, jež zůstaly skryté v lidských duších a pokřivená mentalita lidí na venkově vůbec. Pod změtí byrokratického materiálu, po rozkrytí této horní vrstvy kolektivizace, která měla vyvolat dojem oprávněného a spravedlivého jednání, jsou schovány děje, nad kterými bychom se měli pozastavit. ... Zjistíme, že není až tak důležité znát obsah těchto vyhlášek a opatření. Mnohem důležitější je uvědomit si jejich účel, to, že byly vytvořeny k tomu, aby mohli být odsouzeni lidé, kteří se vlastně ničím neprovinili. Přistoupit k těmto lidem a i v těch několika řádcích, co nám o nich úřední zápisy dovolí poznat, se snažit vžít do jejich pocitů a stavů. Jaké stavy úzkosti asi ten který člověk prožíval, když mu rozsudkem soudu bylo sděleno, že je mu („bezprávně“) odebrán veškerý jeho majetek a ještě bude vypovězen stovky kilometrů od svého domova?“* Tím, v několika řádkách, velice přesvědčivě vyjádřil ono dobu všeobecného bezpráví a lidské zločiny, včetně všeobecné devastace lidských hodnot, zloby, která se nezastaví před ničím a nikým!

Třetí kapitola **Od osvobození k únoru 1948** (s. 23-38) je rozčleněna následovně: 3.1. Košický vládní program; 3.2. KSČ a zemědělská politika; 3.3. Ďurišovy zákony – 3.3.1. Mechanizace zemědělství; 3.3.1. Legislativní zakotvení Ďurišových zákonů; 3.3.3. Komunisté zesilují tlak; 3.3.4. Poslední záchvěvy demokracie; 3.3.5. KSČ přebírá moc a dokončuje své zemědělské plány; 3.3.6. Mezník - rok 1948. Jan Šmíd zde představuje kořeny vzrůstající moci KSČ prostřednictvím místních rolnických komisí (MRK), když přitom byla z politického kolbiště vytlačena svým zákazem obnovení činnosti dřívější agrární strana a její představitelé. Pouze v Jednotném svazu českých zemědělců neměli komunisté tak výraznou převahu. KSČ prosadila revizi první pozemkové reformy (nedokončené) z doby meziválečného Československa a usilovala tím tak o získání venkovských voličských hlasů, což se jí v letech 1945-1948 celkem úspěšně dařilo. Lví podíl na tomto úspěchu měla politika komunistů, kteří československým rolníkům naslibovali, že se nebudou zavádět kolchozy a sovchozy. Po převzetí moc v únoru 1948 se celý proces urychluje, zejména pod zásadním heslem: „půda patří těm, kdož na ní pracují“.

Navazující čtvrtá kapitola **Boj začíná – léta 1948-1950** (s. 38-55) obsahuje tři strukturované podkapitoly: 4.1. „Znepokojuje vás neprávem, že bude kolektivizováno“ (s. 39-43) – 4.1.1. Hlavní zásady nové zemědělské politiky; 4.1.2. Počátky Jednotných zemědělských družstev; 4.2. První zkušenosti, první projevy odporu (s. 44-48) – 4.2.1. Rolníci z Měcholup dokladem obecných poměrů; 4.2.2. Agitace na Sušicku; 4.2.3. Neúspěchy v Plzeňském kraji; 4.2.4. Reakce a IX. sjezd KSČ; 4.3. Justiční zbraně proti kulakům (s. 49-55) – 4.3.1. Kdo je nepřítel vesnice a jak s ním postupovat; 4.3.2. Justice počíná své „dílo zkázy“; 4.3.3. Přetrvávající nejasnosti a jejich řešení. Diplomant ukazuje, jak dochází k omezení vlivu Jednotného svazu českých zemědělců a jeho proměnu ve prospěch komunistické kolektivizace, dokazuje vliv akčních plánů a protiplánů, vlivu Ústředního akčního výboru Národní fronty a jemu podřízených složek na zakládání Jednotných zemědělských družstev (JZD, které lidový humor označil jako: „Jedni zadarmo dělají, druzí zadarmo jedí“!). Výsledkem odporu byl vznik tříčlenných trestních komisí, „do jejichž

kompetence spadalo i rozhodování o trestech odnětí svobody, jejichž místem výkonu měly být tábory nucené práce.“ (s. 52). Angažovala se Státní bezpečnost (StB), od května 1950 v podobě Ministerstva národní bezpečnosti v čele s Ladislavem Kopřivou. „Na konci roku 1950 byly tedy učiněny potřebné legislativní, politické i mocenské kroky k tomu, aby se naplno rozvinula politika zatlačování venkovských kapitalistů a kolektivizace zemědělství, jak se také v následujících letech do roku 1960 i stalo. Je smutnou pravdou, že „masová nezákonnost se stala běžným jevem kolektivizace zemědělství.“ (s. 55).

Pátá kapitola **Přehled dalšího vývoje v letech 1951-1960** (s. 56-66) má dvě podkapitoly: 5.1. Zostření postupu – Směrnice tří ministrů a Akce „K“ (s. 57-63) – 5.1.1. Seznamy vesnických boháčů; 5.1.2. Konec Akce Kulak a jisté zmírnění, 5.1.3. Kolektivizační krize; 5.2. Nová fáze kolektivizace (s. 64-66) – 5.2.1. Konečné zúctování. Diplomant zde názorně dokumentuje, jak celé toto období probíhalo. Správně také uvádí: *„Akce s krycím názvem Akce kulak začala 1. listopadu 1951 a její řídicí centrum bylo na ministerstvu národní bezpečnosti. Kvůli určitým nejasnostem byla akce dočasně zastavena v květnu 1952. Do té doby se podařilo vystěhovat 58 rodin. Zároveň probíhala také akce odstraňování sedláků z národních výborů. Počátkem roku 1952 pak byl v tichosti zlikvidován JSČZ, ke konci roku také kampeličky.“ (s. 58). Přitom počet vystěhovaných rodin v rámci Akce „K“ byl odhadem nejméně 2.000 rodin!!*

Šestá kapitola příznačně nazvaná **Kolektivizace ve světle spisů horažďovického a sušického soudu** (s. 67-71) se člení na: 6.1. Charakteristika regionu; 6.2. Jedinec versus stát. Přináší potřebné údaje o vymezeném zkoumaném regionu. Následuje zhodnocení trestné činnosti malých a středních rolníků, která je ve správách označována „je stále dosti značná“. Je třeba ovšem zdůraznit, že nejčastější formou trestné činnosti malých a středních rolníků byly verbální delikty. Teprve pak následuje neplnění dodávkové povinnosti a opouštění usedlosti nebo neobdělání půdy, což se týkalo zejména některých pohraničních oblastí. Na závěr následovaly trestné činy namířené především proti Československým státním statkům (ČSSS) a narušující činnost Strojních traktorových stanic (STS). Zajímavé jsou pak některé vyvozené závěry: *„...Zločinná činnost třídních nepřátel na vesnici (vesnických boháčů) roste a nabývá čím dál tím více záluďnějších a zločinnějších forem; ...Prokuratury i soudy musí při projednávání trestních věcí proti zemědělské politice si uvědomit podstatu třídního boje na vesnici a cíle zemědělské politiky. Případy musí být pečlivě vyšetřeny po stránce skutkové i politické tak, aby vynikl příkrý rozpor mezi vesnickým vykořisťovatelem a masou pracujících rolníků; ...Prokuratury i soudy si musí uvědomit, že trest je prostředkem a nástrojem boje dělnické třídy. U vesnického boháče musí zásadně používat citelných peněžitých trestů a ustanovení o zabránění majetku...; ...Prokuratury a soudy se nesmí nikým dát svést k nepřiměřenému nebo neuváženému zákroku proti malému a střednímu rolníkovi, jehož je třeba získávat.“ (s. 71).*

Sedmá kapitola **Trestní spisy 1949-1959** (s. 72-105) je rozčleněna na části podle roků: 7.1. Rok 1949; 7.2. Léta 1950 a 1951; 7.3. Rok 1952; 7.4. Rok 1953; 7.5. Rok 1954; 7.6. Rok 1955; 7.7. Rok 1956; 7.8. Rok 1957, 1958 a 1959. Autor zde na zcela konkrétních příkladech dokládá to, co skrývají trestní spisy agendy Okresního soudu Sušice a Okresního soudu Horažďovice. Za uvedení stojí, jako příklad za mnohé jiné, toto: *„Josef Matějka, zemědělec z Rejštejna. Jeho provinění je klasifikováno jako trestný čin opilství. Jak jsme si již uvedli, jde i v tomto případě opět o skrytý prohřešek proti kolektivizační politice. Opět důkaz toho, že alkohol byl častým „pomocníkem“ k tomu, aby se ze skrytého stal otevřený odpůrce socializace vesnice. Snad to mohl být i případ již zmíněného Josefa Matějky, jež se přivedl do podnapilého stavu v hostinci Jednota v Rejštejně. Pak najednou vstal od stolu, stoupl si v restaurační místnosti a prohlásil: „Dobytku komunistický, lumpové komunističtí, já se na ně v. . . . , komunisté mě okrádají.“ Je jasné, že takovéto výstupy musely být*

„individualizovány“ a měly být podány jako projev osamocené jedince, stojícího na špatné straně a proti všem. Proto se také dále ve spisu dovídáme, že „pronesení hrubých urážek proti příslušníkům strany vyvolalo v hostinci veřejné pohoršení.“ Tomu by se dle mého soudu dalo uvěřit snad v případě, že by šlo například o schůzi MNV. Vzhledem k tomu, že se ten večer však žádná podobná akce v hostinci nekonala, usuzoval bych spíše na to, že nemalý počet hostů mohl projevit souhlas svou pasivní a tichou přítomností. Dokonce myslím, že i nesouhlas by u většiny nebyl vyjádřen „veřejným pohoršením“, ale spíše vlažnou reakcí spojenou s určitou mírou vnitřní rezignace a přivyknutí kroku doby, jež tehdy dávala na „výběr“ v podstatě jen jednu cestu.“ (s. 102-103). Kapitola osmá **Okresní prokuratura** (s. 106-108) se člení na části: 8.1. Okresní prokuratura Sušice; 8.2. Okresní prokuratura Horažďovice a stručně ukazuje, co lze o životě zemědělců – sedláků ve spisech objevit.

Závěr (s. 109-112) stručně rekapituluje informace získané formou předcházejících dílčích sond, včetně dosud archivně stále nezpracovaných materiálů uložených ve SOkA Klatovy. Jan Šmíd nás zde ve své záslužné DP seznamuje, formou ucelených sond do určitých nosných témat, a přináší, mimo jiné, i celou řadu zajímavých pohledů při kladení otázek v rámci zkoumaného regionu, se kterými se bude české dějepisectví snad postupně přeci jen vypořádávat, jako je to u celé škály dalších otázek a problémů, zejména, kdo, jak a proč trestal, pronásledoval a často zcela zbytečně perzekvoval rolníky a sedláky! Bude nutno pečlivě hledat kořeny motivace všech těchto skutků, včetně selhání elementární lidskosti a veškeré slušnosti, o občanské statečnosti nemluvě, v době nástupu a upevňování komunistické totalitní moci v Československu v průběhu 50. let 20. století. Proto zde nelze také vůbec mluvit o nějakém křesťanském pohledu, neboť venkované – zejména bezzemci, třebaže často věřící či praktikující katolíci, byli přecasto vůči svým bohatším sousedům (sedlákům) krajně nemilosrdní. Pochopitelným hlediskem bude vždy potřebný konkrétně historicky přístup = podmíněný způsob tehdejšího jednání a konání mnoha českých lidí, kteří zašli ve svém hněvu a v touze po pomstě nad sedláky (kulaky) za rámec povoleného postihu, přičemž se, bohužel, dost často inspirovali a snažili napodobovat zručné, vražedné a sadistické postupy německých nacistů z let protektorátní éry 1939-1945. Český historický výzkum tohoto období je dosud stále ještě neúplný a stále není ještě potřebně komplexní, nadále trpí četnými problémy a nedostatky. Oceňuji velice zodpovědný a pečlivý přístup diplomanta k celé práci, což nejlépe dokumentuje Šmídova podrobná, nejen teritoriální, znalost zvolené problematiky. O jeho patřičných lidských kvalitách svědčí i jeho přístup k pamětníkům a způsob práce s nimi. Důležité je upozornit na množství detailních znalostí a informací personálního, prosopografického a každodenního charakteru, které diplomat zdárně využil.

Předloženou DP pana Jana Šmída, která má celkem 415 poznámek pod čarou a **Seznam pramenů a literatury** (s. 113-119) – zde se bohužel nevyvaroval při konečné redakci vytištění té nesprávné verze obsahující několik drobných prohřešků (ve správné verzi, kterou jsem viděl, to bylo bez nejmenší chyby!), v potřebném pořádku je již **Seznam zkratk** (s. 120), dále **Seznam příloh** (s. 121), včetně 8 textových a obrazových černobílých fotografií vhodně přibližujících a dokumentujících dobovou atmosféru. Přes ony prohřešky, ale právě vzhledem ke zcela převažujícím hodnotám předložené magisterské práce, DP proto rád **doporučuji k obhajobě a hodnotím stupněm výborně.**

České Budějovice 14. ledna 2008

PhDr. et PaedDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

